

JAKTEN PÅ GENIUS LOCI

att förstå och finna platsens själ

Amanda Blick

The search for genius loci – to understand and find the spirit of place
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet
2011-06-13

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Kandidatexamensarbete, 15 hp

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur

Författare: Amanda Blick

Titel (sve): Jakten på genius loci - att förstå och finna platsens själ

Titel (eng): The search for genius loci – to understand and find the spirit of place

Nyckelord: genius loci, Christian Norberg-Schulz, platsens själ, landskapsarkitektur, landskapsanalys, platsanalys

Handledare (SLU): Merle Talviste, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator (SLU): Peter Dacke, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Omfattning (hp): 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Framsidans bild: Kungsparken, Malmö våren 2011. (Foto: Amanda Blick, 2011-05-09)

Sammandrag

Denna uppsats handlar om *genius loci*. Utgångspunkten har varit en tes om att det är ett begrepp som vi landskapsarkitekter intuitivt förstår och påverkas av men skulle ha nytta av att konkretisera. Målet är att hitta fram till möjliga svar på dessa frågor:

Hur kan landskapsarkitekten tolka begreppet genius loci?

Hur kan landskapsarkitekten arbeta i praktiken för att finna en plats genius?

Genom att undersöka begreppet *genius loci* utifrån både ett teoretiskt och ett praktiskt perspektiv hoppas jag kunna skapa en ökad förståelse för hur och varför vi landskapsarkitekter kan använda det. Genom studier av bland annat Christian Norberg-Schulz verk *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* samt intervjuer och reflektioner över min egen praktik har jag kommit fram till att tesen stämmer. Landskapsarkitekten förstår begreppet *genius loci* som en känsla, och denna känsla har stort inflytande på hennes praktik. Norberg-Schulz teorier kan översättas till analysverktyg som kan hjälpa landskapsarkitekten att använda *genius loci* mer medvetet och systematiskt. På det sättet kan *genius loci* bli en stor inspirationskälla och ett stöd i arbetet med att skapa bra platser.

Nyckelord

genius loci, Christian Norberg-Schulz, platsens själ, landskapsarkitektur, landskapsanalys, platsanalys

Abstract

This thesis discusses *genius loci*. It is built on the premise that landscape architects intuitively understand and are influenced by the concept but could use a more concrete interpretation of it. The aim is to present possible answers for these questions:

How can the landscape architect interpret the concept of genius loci?

How can the landscape architect work practically to find the genius of a place?

By analyzing the concept of genius loci from both a theoretical and a practical perspective, I hope to increase the understanding of how and why landscape architects could use it. Through studies of Christian Norberg-Schulz' book *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* and other literature, and through interviews and reflections on my own practice, I have reached the conclusion that my premise is correct. The landscape architect understands genius loci as a feeling, having great influence on her practical work. The theories of Norberg-Schulz can be translated into tools for analyze, which can help the landscape architect use genius loci in a more conscious and systematic manner and thereby find a great inspiration and guidance in the process of creating good places.

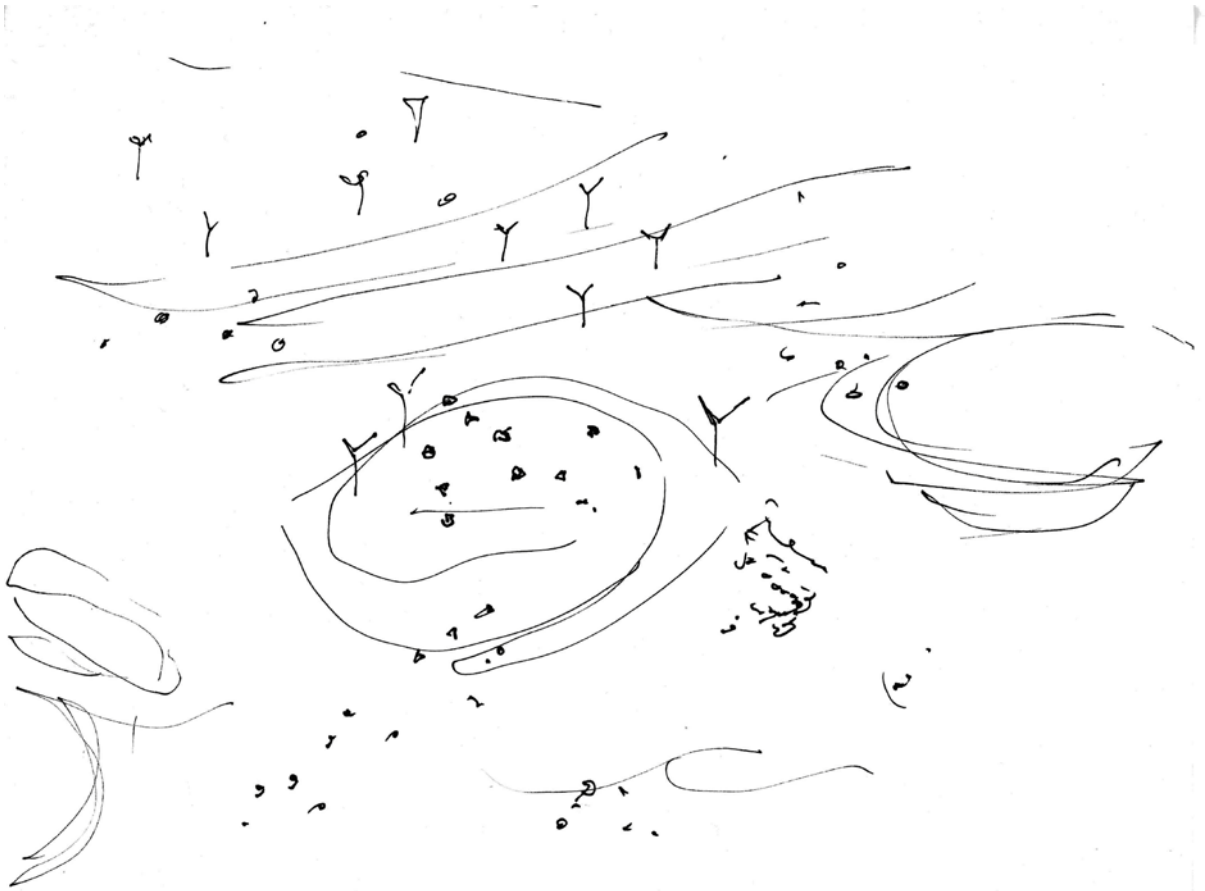
*"When?" said the moon to the stars in the sky
"Soon," said the wind that followed him home
"Who?" said the cloud that started to cry
"Me," said the rider as dry as a bone
"How?" said the sun that melted the ground
"Why?" said the river that refused to run
"Where?" said the thunder without a sound
"Here," said the rider and took up his gun*

(Cave 2007, s. 427)

Innehåll

INLEDNING	7
BAKGRUND	8
FRÅGESTÄLLNINGAR	8
MÅL OCH SYFTE	8
MATERIAL, METOD OCH AVGRÄNSNINGAR	9
DISPOSITION	10
BEGREPP	10
DEL 1: ATT FÖRSTÅ GENIUS LOCI	12
GENIUS LOCI ENLIGT UPPSLAGSBOKEN	13
GENIUS LOCI ENLIGT CHRISTIAN NORBERG-SCHULZ	13
LANDSKAPSARKITEKTENS FÖRSTÅELSE AV GENIUS LOCI	14
SAMMANFATTANDE REFLEKTION	17
DEL 2: ATT FINNA GENIUS LOCI – PLATSENS SJÄL I PRAKTIKEN	18
NORBERG-SCHULZ I PRAKTIKEN	19
LANDSKAPSARKITEKTENS SÖKANDE EFTER GENIUS LOCI	21
GENIUS SKURUP	23
SAMMANFATTANDE REFLEKTION	27
AVSLUTNING	29
DISKUSSION	30
SLUTREFLEKTION	32
REFERENSER	33
TRYCKTA KÄLLOR	33
OTRYCKTA KÄLLOR	33
ELEKTRONISKA KÄLLOR	34

Inledning

Figur 1. Skiss utifrån modell, vindkraft i Skurup. (Illustration: Amanda Blick 2011)

Bakgrund

Jag har precis genomgått en intensiv skapandeprocess tillsammans med en grupp andra studenter i kursen *Projekt 3 Stora landskap*, där vi arbetade med Skurups kommun. Vi började vilsna, men allt eftersom vi lärde känna platsen och dess problem och möjligheter växte engagemanget hos oss alla. Medan vi började närma oss ett färdigt förslag gjorde sig ett gammalt mystiskt uttryck påmint: *platsens själ*. Platsens själ eller *genius loci* är ett begrepp som nämndes i förbigående redan under utbildningens första veckor, men för första gången fick det nu plötsligt en mening för mig.

Vårt arbete behandlade bland annat vindkraften och hur den tar vara på en potential som finns i Skurup och som alltid funnits där, nämligen de kraftiga vindarna. Vi jobbade med placeringen och formationen av en stor vindkraftspark, som vi tyckte fångade upp och tydliggjorde landskapets potential på flera olika sätt. För oss var det självklart – ”vi har ju fångat Skurups själ!”

När det nu är dags att gå från den sista projektkursen på kandidatnivå till en kandidatuppsats har jag valt att fördjupa mig i begreppet *genius loci* – ett begrepp som hela tiden återkommer i arkitekturvärlden, ibland med glimten i ögat. Redan första gången jag hörde det nämnas kände jag att det satte ord på en upplevelse som drivit mig till att söka mig till utbildningen. Detta begrepp är otroligt abstrakt, men en tes jag vill pröva är att vi landskapsarkitekter intuitivt förstår det och skulle ha nytta av att kunna konkretisera det något. Jag undrar också om det går att omsätta *genius loci* i några konkreta verktyg som kan vara till hjälp för landskapsarkitekten när hon försöker skapa goda platser.

Under slutfasen av Projekt 3 besökte jag utställningen *Manmade Environment* på Danish Architecture Centre (DAC) i Köpenhamn, en utställning om modern nordisk landskapsarkitektur. Med mig därifrån fick jag en bok om utställningen, i vilken man kan läsa följande två kommentarer från unga landskapsarkitekter om dagens utmaningar för kåren:

A sense of place is always related to the specific conditions and cultural aspects. Due to the shared cultural history of the Nordic countries, the landscape and how we regard and use it is different from other regions. Eliminating the cultural and climatic aspects from a site and streamlining them into a generic design will eventually undermine the lasting success of that project.

(Irander i Sjøvall Oftedal 2010, s. 80)

We will always relate to the given place and its context: the topography, the climate, the urban culture, the flora, the fauna and the social context the project is placed in.

(Poulsen och Krüger i Sjøvall Oftedal 2010, s. 82)

Man kan inte göra vad som helst på vilken plats som helst – det anses idag ingå i vår uppgift som landskapsarkitekter att ta hand om platser med hänsyn till deras sammanhang och kontext. Begrepp som *platsens själ* är inte ovanliga i landskapsarkitektens vokabulär, och de rymmer något mystiskt som är både spännande och relevant att undersöka.

Frågeställningar

*Hur kan landskapsarkitekten tolka begreppet *genius loci*?*

*Hur kan landskapsarkitekten arbeta i praktiken för att finna en plats *genius*?*

Mål och syfte

Målet med denna akademiska uppsats är att undersöka frågorna ovan och presentera möjliga svar. Det är frågor som behandlar både landskapsarkitekturens teori och praktik och följaktligen undersöker jag båda dessa dimensioner. På det viset hoppas jag kunna skapa en ökad förståelse för det teoretiska men subjektiva begreppet *genius loci* och hur det kan användas i praktiken.

Material, metod och avgränsningar

För att komma fram till tänkbara svar på mina frågor har jag främst ägnat mig åt litteraturstudier. Då sökning i databaser för vetenskapliga artiklar inte lett till några titlar som verkat kunna hjälpa mig har jag istället letat efter böcker som funnits tillgängliga att låna på biblioteket. Avgörande för mitt urval har varit om författaren har anknytning till antingen arkitektur eller landskapsarkitektur, samt om författaren verkar resonera kring begreppet *genius loci* i sin text (alternativt synonymerna "spirit of place", "genius of place" eller "platsens själ"). Jag upptäckte snart att Christian Norberg-Schulz bok *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* från 1980 är ett betydelsefullt verk för förståelsen av *genius loci*, då många författare hänvisar till denna. Därför har jag valt att fördjupa mig i den boken medan övrig litteratur har lästs och diskuterats i förhållande till Norberg-Schulz idéer.

För att skapa en första grundläggande förståelse för *genius loci* ville jag börja med att undersöka hur Nationalencyklopedin förklarar begreppet, men då jag bara kunde finna "genius" och "locus" var för sig där vände jag mig till databasen Reference Answers på answers.com, vilket ledde mig till en definition i *A dictionary of architecture and landscape architecture* (Stevens Curl 2006) som Oxford University ligger bakom. Samma källa användes i begreppsavsnittet nedan, och via Reference Answers har jag också använt mig av *The American Heritage Dictionary of the English Language* till begreppsavsnittet. Även Nationalencyklopedin har använts i uppsatsen liksom lexikonet Tyda.se, då jag har velat förklara många svårtolkade ord.

Utöver litteraturstudierna har jag även använt mig av intervjun som metod för att få uppfattning om några idag verksamma landskapsarkitekters tolkning och användning av *genius loci*. Jag valde ut två projekt i Malmö som representerar två olika delar av landskapsarkitektens arbetsfält, nämligen parken (Kungsparken) och torget (Stortorget), och intervjuade landskapsarkitekter som varit inblandade i dessa. Min intervjumetod har varit strukturerad men med öppna frågor, då jag varit ute efter subjektiva tolkningar av ett specifikt begrepp. Jag har även studerat utvecklingsplanen för Kungsparken (Utvecklingsplan för Kungsparken [online], 2011-05-04) samt tävlingsförslaget för Stortorget (Passepartout Stortorget i Malmö projekttävling [online], 2011-05-04) i förväg för att kunna ställa relevanta frågor.

Sist men inte minst har jag använt mitt eget arbete med kursen Projekt 3 Stora Landskap som en referens, i kapitlet "Genius Skurup". Jag reflekterar här över hur vi i min grupp arbetade med *genius loci* i praktiken under projektkursen, mot bakgrund av det jag lärt mig när jag skrivit denna uppsats. Metoden i detta kapitel är inspirerad av Carola Wingren, som i sin doktorsavhandling (2009) analyserar hur hon arbetat med olika projekt. Bland annat analyserar hon sin egen dagbok och medger att denna delvis blir en efterkonstruktion, men att det kan motsvara en intervju med en annan arkitekt som i samma grad kan bestå av efterkonstruktioner. Wingren kallar det för en "utforskande metod" eller "forskning utvecklad genom intuitivt sökande i en praktik" (muntligen, 2011-03-29), vilket jag också skulle vilja kalla studien av mitt eget arbete.

Sammanfattningsvis har jag använt mig av kvalitativa, tolkande och reflekterande metoder. Detta har varit självklart för mig då mitt tema behandlar en av de mest kvalitativa aspekterna av landskapsarkitekturen.

When we treat architecture analytically, we miss the concrete environmental character, that is, the very quality which is the object of man's identification, and which may give him a sense of existential foothold.

(Norberg-Schulz 1980, s. 5)

Disposition

I den första delen av uppsatsen, "Att förstå genius loci", utreder jag genius locis betydelse utifrån arkitekters och landskapsarkitekters perspektiv, med målsättningen att skapa en större förståelse för hur begreppet kan tolkas. I del två, "Att finna genius loci – platsens själ i praktiken", diskuteras sedan hur begreppets innebörd kan omsättas i landskapsarkitektens praktik. Här får mitt eget arbete i kursen Projekt 3 Stora landskap tjäna som ett exempel under rubriken "Genius Skurup", men även yrkesverksamma landskapsarkitekters erfarenheter undersöks. Båda dessa delar avslutas med varsin sammanfattande reflektion, och i slutet av uppsatsen följer en större diskussion om genius locis betydelse för landskapsarkitekten samt en reflektion över uppsatsarbetet som sådant.

Begrepp

Huvudsyftet med den här uppsatsen är att öka förståelsen för ett svårtolkat begrepp (genius loci), därför förklaras inte det begreppet här. Som vi snart kommer att se betyder loci *plats*, och eftersom följande kapitel främst ägnas åt att utreda vad *genius* egentligen är för något så finns det en poäng i att här förklara begreppet plats. Några andra begrepp med stora tolkningsmöjligheter förklaras också, för att underlätta förståelsen av uppsatsen.

Plats

Skillnaden på de engelska begreppen *place* och *space* tas ofta upp i arkitektursammanhang. Denna jämförelse är förstås inte lika elegant på svenska, och att båda de engelska orden kan översättas till *plats* gör det hela ännu mer förvirrande. *Space* kan emellertid betyda "rymd" eller "rum" (Tyda.se (2011), uppslagsord: space) och då tolkas som en form av tomrum eller utrymme, medan *place* betyder både "ort", "ställe" och inte minst "att placera" någonting (Tyda.se (2011), uppslagsord: place). En plats som på engelska hade kallats *a place* antyder alltså någonting mer bestämt och konkret än *a space*. I denna uppsats ska min användning av ordet plats tolkas som engelskans *place*.

Den norske arkitekturhistorikern Christian Norberg-Schulz, som kommer att spela en stor roll i denna uppsats, definierar ordet *place* som "a space which has a distinct character" (1980, s. 5). Han poängterar vidare att *place* – alltså plats – är mer än en abstrakt lokal. En plats är en helhet som består av konkreta, materiella ting med form, textur och färg, som tillsammans ger den karaktär som alltså definierar platsen. Författaren betonar att platsen är ett kvalitativt fenomen, vars faktiska natur inte kan uppfattas utan att dess olika beståndsdelar ses tillsammans, som en helhet (Norberg-Schulz 1980, s. 8).

Fenomenologi

En *fenomenologi* är en metod som baseras på premissen att verkligheten består av objekt och händelser så som de uppfattas av människan, och att allt annat än det som människan själv kan uppfatta är irrelevant (The American Heritage Dictionary of the English Language (2011), uppslagsord: phenomenology). Ordet fenomen används om saker som vi människor kan iaktta, även sådana som saknar rationella förklaringar och kan tyckas märkliga (Nationalencyklopedin (2011), uppslagsord: fenomen). Förnimmelsen av en plats själ är ett exempel på ett sådant fenomen. Christian Norberg-Schulz (1980, s. 8) förklarar sin fenomenologi som en återvändo till tingen, i motsats till abstraktioner och mentala konstruktioner, och hävdar att en fenomenologi för arkitekturen saknats fram till dess att han skrev sin bok i ämnet (1980).

Mening

Begreppet *mening* är något som ofta diskuteras i samband med genius loci i litteraturen jag har läst. Norberg-Schulz använder exempelvis flitigt det engelska ordet *meaning* (1980), och

vad han menar kommer att närmare förklaras senare i denna uppsats. Jag har valt att översätta det rakt av till "mening" många gånger, men använder mig också av synonymerna *innebörd* och *betydelse* för att begreppet ska förstås enklare. Att *mena* kan ju betyda att avse eller att uttrycka, vilket för oss närmare arkitektens relation till meningen. Arkitektur är en kulturyttring, ett sätt att tolka och representera fenomen i människans omgivning (Norberg-Schulz 1980). Det är utifrån det synsättet som jag har tolkat begreppet *mening* även när andra författare har berört det, exempelvis Marc Treib (2002) som i sin tur ifrågasätter om landskapsarkitekturen verkligen måste förmedla mening.

Natur

Norberg-Schulz talar om *natural place* i sin bok om *genius loci* (1980), och följaktligen dyker begreppet *naturlig* upp vid några tillfällen i denna uppsats. Nationalencyklopedin definierar natur som den del av omgivningen som inte är skapad av människan (*Nationalencyklopedin* (2011), uppslagsord: natur), och det är en definition som kan tillämpas på denna uppsats. Det finns idag inga platser i världen som är opåverkade av människan, men det finns platser som inte är *byggda* av henne. Den nordiska urskogen är ett sådant exempel som Norberg-Schulz använder (1980).

DEL 1: Att förstå genius loci

I min jakt på förståelsen av genius loci är Christian Norberg-Schulz det namn jag hela tiden har hänvisats tillbaks till. Norberg-Schulz var arkitekt, arkitekturhistoriker och –teoretiker (*Oxford dictionary of architecture and landscaping* (2006), uppslagsord: Christian Norberg-Schulz) och den person som gjorde begreppet känt för dagens arkitekter och landskapsarkitekter, främst genom sin bok *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* från 1980 (Olwig 2009, s. 13). Syftet med boken var enligt författaren själv att fördjupa förståelsen för de aspekter av arkitekturen som verkligen berör människan, arkitekturens kvalitativa och abstrakta sidor (Norberg Schulz 1980). I en artikel i tidningen Arkitektur ett drygt decennium senare skriver han att:

... de nya platsernas brist på identitet bland annat beror på att den moderna arkitekturen fjärrat sig från förståelsen av vår omgivning som en mångfald av konkreta platser där livet 'äger rum' ('finner sted'). När vi nu på nytt blivit medvetna om platsen är det på grund av denna 'platsbrist'. Det som var självklart är plötsligt borta, och saknaden gör att vi måste fråga efter platsens betydelse och väsen.

(Norberg-Schulz 1992, s. 34)

Även om Christian Norberg-Schulz var arkitekt talar han om platser snarare än om byggnader i större delen av *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* (1980). Han ägnar stor uppmärksamhet åt landskapet, platserna mellan husen och boplatsens struktur, vilket gör teorierna i boken högst relevanta även för landskapsarkitekten. I följande kapitel tar följaktligen Norberg-Schulz stor plats, när jag försöker besvara frågan:

Hur kan landskapsarkitekten tolka begreppet genius loci?

Jag inleder dock med en snabb överblick på hur ordboken tolkar begreppet, och undersöker senare hur genius loci har tolkats inom just landskapsarkitekturen. Metoderna bakom detta kapitel är huvudsakligen litteraturstudier, men även intervjuer med verksamma landskapsarkitekter som ett komplement för att skapa en bredare och mer dagsaktuell bild än vad enbart litteraturen kunnat ge.

Genius loci enligt uppslagsboken

Slår man efter "genius loci" i svenska Nationalencyklopedin får man ingen träff. *Locus*, däremot, som är singularformen av det latinska ordet *loci*, översätts som "plats" (*Nationalencyklopedin* [online] (2011), uppslagsord: locus). *Genius* visar sig i sin tur vara ett begrepp som uppkom inom romersk religion, först betecknande en "livsskapande makt" och senare en fristående skyddsande, vakande över en plats eller ett folk (*Nationalencyklopedin* [online] (2011), uppslagsord: genius). Vänder man sig till engelska Oxford University Press' uppslagsverk *A dictionary of architecture and landscape architecture* får man följande definition av genius loci:

Latin term meaning 'the genius of the place', referring to the presiding deity or spirit. Every place has its own unique qualities, not only in terms of its physical makeup, but of how it is perceived, so it *ought* to be (but far too often is not) the responsibilities of the architect or landscape-designer to be sensitive to those unique qualities, to enhance them rather than to destroy them.

(Stevens Curl 2006)

Enligt denna definition handlar alltså genius loci om en plats unika kvaliteter, och artikelförfattaren James Stevens Curl understryker (2006) arkitektens och landskapsarkitektens ansvar för dessa kvaliteter. Han menar med andra ord att genius loci är ett verkligt fenomen, över vilket arkitekten har stor makt.

I arkitekturhistorien nämns ofta begreppet i samband med den brittiska poeten Alexander Pope (1688 – 1744) som i sin epistel till arkitekten Richard Boyle, Earl of Burlington (1694 – 1753) sätter det i relation till landskapsarkitekturen (Pope 1866, s. 136). Pope uppmanar till samma sak som Stevens Curl (2006) – rådfråga alltid platsens ande, i allt ditt arbete:

Consult the genius of the place in all;
That tells the waters or to rise, or fall;
Or helps th' ambitious hill the heav'ns to scale,
Or scoops in circling theatres the vale;
Calls in the country, catches opening glades,
Joins willing woods, and varies shades from shades,
Now breaks, or now directs, th' intending lines;
Paints as you plant, and, as you work, designs

(Pope 1866, s 136)

Genius loci enligt Christian Norberg-Schulz

Since ancient times the *genius loci*, or 'spirit of place', has been recognized as the concrete reality man has to face and come to terms with in his daily life. Architecture means to visualize the *genius loci*, and the task of the architect is to create meaningful places, whereby he helps man to dwell.

(Norberg-Schulz 1980, s. 5)

Här refererar Christian Norberg-Schulz till den gamla romerska betydelsen av genius loci, anden som människan måste komma överens med när hon lever i världen. Författaren menar att arkitekten "hjälp" människan att bo genom att åskådliggöra denna ande i skapandet av platser. Han talar även om att "konkretisera" genius loci (1980, s. 23), och menar alltså att det är något ständigt närvarande som vi människor förvaltar när vi bygger bo.

I sin bok söker Norberg-Schulz skapa förståelse för genius loci genom att bena ut det i flera begrepp som är mer eller mindre flitigt använda inom arkitekturen och landskapsarkitekturen. Han talar framför allt om *mening* och *struktur*. Ett objekts mening

består av dess förhållanden till andra objekt – vad objektet ”samlar” för innebörd – medan dess struktur innebär de formmässiga egenskaper som upprätthåller dessa förhållanden. Båda begreppen är alltså aspekter av samma helhet, och Norberg-Schulz kallar dem för konstanter: ”stable relationships which stand out from the more transitory happenings” (Norberg Schulz 1980, s. 166). Genom att skapa arkitektur ger människan platsens mening en konkret form, och genom att samla byggnader symboliserar hon sin livsform i sin helhet, skriver Norberg-Schulz. ”Thus his everyday lifeworld becomes a meaningful home where he can dwell” (Norberg-Schulz 1980, s. 170). Genius loci består i korta ordalag av den mening som samlas på en plats, enligt Christian Norberg-Schulz (1980).

Författaren diskuterar både den naturliga platsen och den av människan skapade platsen och konstaterar att fenomen i naturen alltid påverkar det människan skapar, då allting människan skapar finns i världen – mellan himmel och jord – och måste manifestera detta förhållande. På detta sätt får allting hon skapar rötter i omgivningen, eller åtminstone i naturen generellt. Norberg-Schulz delar in det naturliga landskapet i tre huvudkategorier: det *romantiska*, *kosmiska* och *klassiska* landskapet. Dessa kategorier har sina motsvarigheter i arkitekturen, där de representerar tre sätt för människan att vara rotad i sin omgivning. En människa som inte kan identifiera sig med sin omgivning blir alienerad: om hon skapar platser som inte alls i sin struktur påminner om andra aspekter av hennes omgivning, isoleras hon i en artificiell värld utan kontakt med verkligheten (Norberg-Schulz 1980, s. 168-169).

I artikeln ”Om platskvalitet” i tidningen Arkitektur (1992) sammanfattar Norberg-Schulz genius loci med ordet *identitet*. I *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* (1980, s. 179) skriver han att identiteten hos en av människan skapad plats bestäms av dess lokalisering, dess generella rumsliga sammansättning och dess kännetecknande arkitektoniska uttryck. Exempelvis kan en plats beskrivas som ”ett tätt kluster av omgärdade stenhus i en sluttning”. Vissa platser får sin identitet huvudsakligen från någon av dessa faktorer, medan en *stark plats* uppstår där alla delarna verkar förkroppsliga grundläggande existentiella meningar – alltså platsens genius. Författaren menar att alla faktorerna finns att skåda på alla platser, och att en plats lätt kan förstärkas om genius loci förstås och respekteras (Norberg-Schulz 1980, s. 179).

Vi behöver platser med stabil identitet där vi lätt kan orientera oss, för att inte bli alienerade. Det är därför genius loci är viktigt. För att bevara genius loci bör man försöka bevara alla de tre strukturella aspekterna ovan i någon mån, och dessa aspekter är öppna för tolkning om man förstår dem på djupet. ”To respect the *genius loci* does not mean to copy old models. It means to determine the identity of the place and to interpret it in ever new ways”, skriver Norberg-Schulz (1980, s. 182). Författaren använder uttrycket ”levande tradition”, och menar att det går att bevara genius loci utan att ignorera de nya behov som uppstår medan tiden går (1980, s. 182).

Regimes come and go, the place persists, and with a particular kind of human identity. When we have realized this fact, we should start to improve the world by taking care of our places, rather than by abstract planning and anonymous building. Thus we may leave utopia behind and return to the things of our everyday life-world.

(Norberg-Schulz 1980, s. 185)

Landskapsarkitektens förståelse av genius loci

Kenneth Olwig, professor inom landskapsarkitektur på Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp, är en av de medverkande i skriften *Genius loci: landskap, spelplats, närvaro* (2009) som SLU gett ut i samarbete med Dramatiska Institutet. Där talar även han om genius loci som skyddsanden på en plats. I sin ursprungliga betydelse var genius loci den ande som skapade karaktären både hos en plats och hos det samhälle som fanns på platsen. Att lära från ”the spirit of a place” är att lära från skyddsanden, och att respektera denna är mycket mer än

att förstå en plats terräng (Olwig 2009, s. 27-28). Att förstå *genius loci* handlar alltså om att förstå något mer än det som kan ses med blotta ögat, och Olwig tycks anse att vi ibland missar platsens själ när vi försöker för mycket med vår design:

The *genius loci* can thus be seen to be still alive and ready to inform our drama and our landscapes, if only we can learn to break the spell of our illusory magic staff, bury it certain fathoms in the earth, and set the *genius loci* free!

(Olwig 2009, s. 34)

”Först när man låter sig själv bli hänryckt kan man skapa det landskap som griper tag i våra sinnen”, skriver landskapsarkitekten och professorn Pär Gustavsson i samma bok (2009, s. 11), och återigen framstår *genius loci* som något mycket mystiskt men viktigt. Carola Wingren är även hon landskapsarkitekt och professor vid SLU. Hon räds inte begreppet *genius loci*, utan använder det upprepade gånger i sin doktorsavhandling *En landskapsarkitekts konstnärliga praktik* från 2009. I avhandlingen berättas bland annat om många projekt i vägmiljö, där diskussionen om mening enligt Wingren (2009) alltid var viktig.

Denna mening uttrycktes ofta med det som jag och mina kollegor fann vara det naturliga för platsen – det som arkitekter vanligtvis kallar *genius loci* (platsens själ) inspirerade av Norberg-Schulz (Norberg-Schulz 1980; Norberg-Schulz 1999). Vad vi vanligtvis plockade upp var platsens historia i dess natur eller mänskliga aktiviteter, men också det samtida bruket av landskapet. Ibland avslöjade vi bara befintliga värden i landskapet, vilket är det vanligaste angreppssättet vid vägplanering och –design i Sverige. Men ibland gav vi mer bearbetade svar genom att skapa ett nytt eller annorlunda *genius loci* på platsen.

(Wingren 2009, s. 114)

Wingren (2009, s. 124) skiljer i sin avhandling på befintligt och nytt *genius loci*, och både om att söka och att skapa platsens själ. Här kan man skönja en skillnad gentemot Norberg-Schulz (1980), som snarare talar om att förstärka *genius loci* än att skapa ett nytt.

Marc Treib är professor i arkitektur vid University of California, Berkeley, men har fördjupat sig mycket inom landskapsarkitektur (University of California, Berkeley [online] 2011-05-12). I ett kapitel i boken *Theory in landscape architecture* konstaterar han att landskapsarkitekter på slutet av 1900-talet började skriva mycket om meningen bakom landskapsarkitekturen, om försök att ge designen betydelse genom att referera till de befintliga formerna i naturen eller de historiska aspekterna på en plats. Vidare frågar han sig om det verkligen är möjligt att inkludera en semantisk dimension i landskapsarkitekturen, och i så fall hur och varför (Treib 2002, s. 89). *Genius loci* behandlar han som ett av flera sätt att närma sig detta meningsskapande:

A renewed cult figure, the genius – or what was left of him or her – could be consulted in many places in only a desultory way, since ‘the place’ had been so disturbed over the centuries by industrial development.

(Treib 2002, s. 92)

Treib (2002) ifrågasätter denna metod, och menar särskilt att *genius* närvaro är så pass svag i det av människan ”störda” landskapet att brukarna ibland har svårt att förstå den betydelse som landskapsarkitekten försöker förmedla. Det ostörda landskapet, å andra sidan, finns det inte mycket kvar av idag. Författaren menar till och med att landskapsarkitektur ofta är ett medel för att överlista *genius loci* och överbrygga de hinder som naturen har gett oss – exempelvis genom att dra vatten ut i öknen. Det är uppenbart att *genius* mångtydiga råd kan tolkas ganska fritt, fortsätter han. ”Does the genius really grant significance or just point out

the easiest path to follow, what in the zoological world is called a 'target of opportunity'?" (Treib 2002, s. 93)

Kungsparken i Malmö skulle kunna beskrivas som ett aktuellt exempel på det sätt att arbeta som Treib (2002) diskuterar i sin artikel. Parken, som öppnades 1872, var stadens första stadspark och banade väg för flera liknande parker både i Malmö och i Sverige (Gatukontoret 2006, s. 5). Idag kallas Malmö "parkernas stad", och med detta epitet kommer ansvar. I slutet av 2005 antog Tekniska nämnden en utvecklingsplan för Kungsparken, som idag till stor del har förverkligats. (Malmö Stad, Kungsparken [online], 2011-05-12). Utvecklingsplanen arbetades fram av Gatukontoret på Malmö Stad, och en av de ansvariga landskapsarkitekterna var Camilla Andersson som arbetar på Stadsmiljöavdelningen (Gatukontoret 2006, s. 2). Hon har aldrig fördjudat sig i begreppet *genius loci*, men menar ändå att det är ett välbekant koncept. Andersson ser det som en av grundpelarna för landskapsarkitekten, som kärnan som måste hittas i varje uppgift hon står inför. Hon beskriver det som att det är denna kärna landskapsarkitekten alltid försöker gestalta, på ett sätt som både är funktionellt och vackert (Andersson, Camilla, muntligen 2011-04-18).

Begreppet identitet verkar hänga tydligt ihop med *genius loci* även för Camilla Andersson. När hon beskriver Kungsparkens *genius* gör hon det i jämförelse med den intelligande Slottsparken, då många malmöbor ofta blandar ihop de båda parkerna. För Andersson är de dock extremt olika. "De har totalt olika grundfilosofier i hur man ser på människan och parkens roll i staden, och för vem parken är till för." (Andersson, Camilla, muntligen 2011-04-18) Kungsparken beskrivs som en promenadpark, som människorna använder enskilt och för lugna aktiviteter (se figur 2). Det handlar om skalan och proportionerna, menar Andersson, här finns helt enkelt inte rum för fartfyllda aktiviteter i stora sällskap (muntligen 2011-04-18).

Sen kan man ju fråga sig vad som var *genius loci* en gång i tiden, och hur platsen talade till dem som drev frågan om att Kungsparken skulle bli till. Det som vi uppfattar som viktiga kvaliteter idag tror jag inte alls att man uppfattade som kvaliteter då.

(Andersson, Camilla, muntligen 2011-04-18)

Camilla Andersson tycks också se *genius loci* som någonting föränderligt, eller åtminstone någonting med utrymme för tolkning. Ändå är det uppenbart att hon anser att Kungsparken har en själ, för henne är exempelvis de gamla träden "bärare av parkens själ" (Andersson, Camilla, muntligen 2011-04-18).

Ett närliggande projekt som i skrivande stund befinner sig i startgroparna för att börja byggas är det nya Stortorget i Malmö. Torget grundades redan 1538 och var länge en viktig handelsplats, men idag har denna funktion flyttat till Gustav Adolfs torg längre ner på gågatan. Tack vare Stortorgets rymlighet används platsen fortfarande vid stora arrangemang som exempelvis den årliga Malmöfestivalen, men för att öka platsens attraktivitet ska en förnyelse ske inom de närmaste åren. Efter dialog med malmöborna bjöd Malmö Stad in ett antal kontor till en tävling som avgjordes våren 2009, där Land Arkitektur AB, Urban Design, Marjamaa Arkitekter och Node Ljusdesign med sitt gemensamma förslag "Passepartout" vann förtroendet att förnya platsen (Malmö Stad, Stortorget, 2011-05-12).

Landskapsarkitekten Anders Kling från Land Arkitektur och arkitekten Helena Glantz från Urban Design är två av de inblandade, och även de har hämtat inspiration ur platsens historia och arv. Det är viktigt för stadens invånare att stadens kontinuitet bevaras, menar Kling och Glantz (muntligen, 2011-04-19), och för därmed tankarna till Norberg-Schulz idéer (1980) om identifikation och alienation. *Genius loci* beskriver Kling och Glantz som en subjektiv tolkning av det intryck en plats ger, och de anser att *genius* kan förstärkas på en plats med synliga historiska avtryck. Begreppet är mer användbart i vissa miljöer än andra, men alla

landskapsarkitekter använder begreppet antingen medvetet eller omedvetet, tror de (muntligen, 2011-04-19).

I Stortorget fall består det starkaste intrycket av känslan av rymd och storslagenhet, enligt Kling och Glantz (se figur 3). En storslagenhet som har starka kopplingar till organiserad makt på olika nivåer och under olika tider, idag exemplifierat i kungastatyn, rådhuset och länsresidenset som finns på platsen. Känslan av storslagenhet och rymd har de försökt att utveckla i sitt förslag, liksom intrycket av ett centralt placerat stadsrum inramat av historiska fasader. Torget är ett av de rumsligt bäst bevarade renässanstorget i norra Europa, menar Kling och Glantz, därför är det viktigt att förvalta platsens historia väl (muntligen, 2011-04-19).

Sammanfattande reflektion

Genius loci är ett mycket gammalt begrepp, som sattes i samband med landskapsarkitekturen först tack vare Alexander Pope 1866 och sedan återuppväcktes av Norberg-Schulz i slutet av 1900-talet (Olwig 2009, s. 13). Det tycks vara i och med Norberg-Schulz verk som genius loci medvetandegjordes för den moderna tidens arkitekter och landskapsarkitekter, men som framgår av exemplen ovan tolkas begreppet ändå olika beroende på vem man frågar. Olwig (2009) ser genius loci som det som skänker platsen och dess befolkning sin speciella karaktär och som något som måste förkroppsligas, medan Wingren (2009) talar om att skapa nya genius loci. Medan Camilla Andersson (muntligen, 2011-04-18) beskriver genius loci som kärnan i landskapsarkitekturen så ifrågasätter Marc Treib (2002) dess betydelse och undrar om konceptet inte egentligen bara är en smitväg för designern, det enklaste sättet.

Många landskapsarkitekter tycks se det som en känsla som hanteras intuitivt, trots att Norberg-Schulz (1980) ägnat sin bok åt att försöka göra begreppet konkret. Men trots att det är svårt att sätta fingret på vad genius loci innebär är det tydligt att begreppet är allmänt känt inom kåren och att det har stor betydelse i praktiken – antingen medvetet eller omedvetet. Alla personerna ovan är överens med Norberg-Schulz om den unika platsens betydelse, och på landskapsarkitektutbildningen idag är det en självklarhet att, som Norberg-Schulz skriver, skapa arkitektur som inte är anonym utan ”tar hand om platsen” (1980, s. 185). Alla utom möjligtvis Treib (2002) verkar överens om att det ingår i landskapsarkitektens ansvar att se och lyfta fram de unika kvaliteter på en plats som utgör dess genius. Genius loci är ett verkligt fenomen, det erkänner även Treib (2002) trots att han ifrågasätter dess betydelse för designen. Det tycks vara ett koncept uppbyggt av både förnuft och känsla, då platsens struktur nämns av många som avgörande för platsens själ vid sidan av det som Kling och Glantz kallar ”det subjektiva intrycket” (muntligen, 2011-04-19).

Norberg-Schulz beskriver genius loci som platsens identitet, uppbyggd av faktorer som kan tolkas på olika sätt när platsen står inför förnyelse som den oftast gör när arkitekter och landskapsarkitekter blir inblandade. Denna identitet kan vara stark eller svag, men genom att förstå genius loci går den att förstärka och behålla medan tiden går (Norberg-Schulz 1980).

DEL 2: Att finna genius loci – platsens själ i praktiken

Efter denna fördjupning i begreppet genius loci kvarstår en fråga, som del två i denna uppsats syftar till att undersöka:

Hur kan landskapsarkitekten arbeta i praktiken för att finna en plats genius?

Här kommer återigen Christian Norberg-Schulz att vara i fokus, då boken *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* (1980) visar sig innehålla verktyg som är användbara även i praktiken. I detta ämne har det skrivits ännu mindre än i föregående fråga, och därför kompletteras studien av Norberg-Schulz litteratur med intervjuer av samma verksamma landskapsarkitekter som i del ett. Resultaten av dessa intervjuer presenteras under rubriken "Landskapsarkitektens sökande efter genius loci".

Sist följer en reflektion över ett grupparbete om Skurups kommun i kursen Projekt 3 Stora Landskap som hölls våren 2011 inom landskapsarkitekturprogrammet vid SLU Alnarp. Det var under denna process som begreppet genius loci fick en innebörd för mig, och efter att jag nu har undersökt begreppet teoretiskt förstår jag ännu mer vilken betydelse Skurups "själ" hade för oss i vårt arbete. Därför tror jag att en reflektion över vårt arbete med "Genius Skurup" kan vara en bra ingång till genius locis praktiska dimension.

Norberg-Schulz i praktiken

Norberg-Schulz hävdar (1980; 1992) att utvecklingen av en plats med stark identitet måste baseras på en bättre förståelse av omvärlden. För planerare och arkitekter innebär detta att förstå den givna platsens rumsliga organisation och byggda form.

Det första steget mot en sådan förståelse är med nödvändighet en analys av den föreliggande situationens struktur, inte bara som resultat av en historisk utveckling utan som något genom alla förändringar bestående. En plats som inte har en viss beständighet är inte en plats!

(Norberg-Schulz 1992)

Landskapet (det naturliga, förf. anm.) är det uppenbart mest stabila i hela omvärlden, menar författaren, och det är först när vi har förstått den naturgivna platsens struktur som vi har en grund för att skapa en passande bosättning (Norberg-Schulz 1992).

Denna struktur beror på jordens och himlens proportioner. En gemensam nämnare för alla landskap är att de breder ut sig, men varje landskaps särskilda karaktär och rumsliga egenskaper beror på *hur* denna utbredning ter sig (Norberg-Schulz 1980, s. 32). Markens karaktär, dvs. topografin, är avgörande. Variationer i markplanet är det som skapar riktningar och rum i landskapet. Strukturen i detta landskap kan enligt Norberg-Schulz beskrivas i temerna "nodes, paths and domains" (1980, s. 32), begrepp vi känner igen från Kevin Lynch's *The image of the city* (1960) och som enklast översätts till *knutpunkter, stråk* och *områden*. Dessa strukturer centraliserar rummet (exempelvis enstaka kullar eller sjöar), skapar riktning i rummet (dalgångar, floder och dylikt) och definierar rumsliga mönster (t.ex. ett kluster av liknande odlingsfält). Både landskapets rumsliga egenskaper och dess karaktär har med dessa strukturer att göra, men karaktärsdrag som "vild" eller "vänlig" beror också i hög grad på *textur, färg* och *vegetation* i landskapet, menar Norberg-Schulz. Norra Frankrikes ondulerande slättlandskap har exempelvis strukturella likheter med en öken, men bara det ena landskapet skulle kunna karaktäriseras som "bördigt" (Norberg-Schulz 1980, s. 34-35).

Det är variationer i markplanet som gett naturliga platser olika benämningar ur vårt språk, såsom "ö", "dal", "fjäll" och "lund". Det är dessa identiteter vi först och främst måste förstå och respektera även i vår tid, skriver Norberg-Schulz (1980; 1992), men att befinna sig på marken innebär också att vara under himlen som även den har olika egenskaper. Två faktorer avgör himlens effekt på en plats karaktär: dels himlen själv med dess ljus, färg och moln, dels dess förhållande till marken. Författaren förtydligar det senare genom att jämföra en utbredd öppen slätt där himlen bildar en omfamnande hemisfär med en plats rik på vegetation, där man bara kan se en del av himlen åt gången (Norberg-Schulz 1980, s. 39-40).

Norberg-Schulz delar in den naturliga platsens genius i tre huvudkategorier, som han kallar *romantiskt*, *kosmiskt* och *klassiskt landskap*. Dessa tre kategorier representerar tre olika sätt för jord och himmel att mötas och interagera (1980, s. 42), och de har även sina motsvarigheter i *romantisk*, *kosmisk* och *klassisk arkitektur* (1980, s. 69). Den romantiska platsen är en mystisk, varierad plats där naturkrafterna är starkt närvarande, exemplifierad av Norberg-Schulz i den nordiska skogen (1980, s. 42) respektive den medeltida staden – intimt och idylliskt och med en stark känsla av "atmosfär" (1980, s. 69). Den kosmiska platsen å sin sida är en plats där *den kosmiska ordningen* är överrepresenterad, här är öknen det typiska exemplet bland naturliga platser (Norberg-Schulz 1980, s. 45) medan man inom arkitekturen finner den både i den islamska staden och i den amerikanska rutnätsstaden. Här finns en viss brist på *atmosfär* menar Norberg-Schulz, den kosmiska platsen är strikt geometrisk, minimalistisk och kylig i jämförelse med den romantiska (Norberg-Schulz 1980, s. 71-72). Till sist har vi det klassiska landskapet, som finns mitt emellan skogen och öknen och är typiskt för Mellaneuropa. Det klassiska landskapet "upptäcktes" i Grekland, skriver Norberg-Schulz, och befinner sig mitt emellan det myllrande och det monotona – skalan är "mänsklig"

(1980, s. 45). Den klassiska arkitekturen kännetecknas av kompositionen av individuella element som alla har egen "personlighet", till skillnad från i den kosmiska arkitekturen. Ett exempel är en stad där de enskilda byggnaderna är uppbyggda av en strikt geometrisk ordning, men där organisationen av dessa byggnader är anpassad efter topologin på platsen (Norberg-Schulz 1980, s. 73-74).

Dessa tre kategorier hjälper oss att tolka *genius loci* i ett visst landskap eller en viss bosättning. Dock är de arketyper, som sällan förekommer i sin rena form utan oftare i olika synteser. Norberg-Schulz kallar detta för *komplext landskap* respektive *komplex arkitektur*, och använder barockträdgården som ett exempel som ligger nära landskapsarkitekturen. Här möts den kosmiska arkitekturen i form av ett horisontellt utbrett geometriskt nätverk av gångar med den romantiska *bosqueten* i utkanten av trädgården. Även den klassiska arkitekturen finns representerad i själva palatset. Samma komplexitet finns förstås att hitta även i det naturliga landskapet (Norberg-Schulz 1980, s. 76-77).

Genius loci utgörs, som tidigare nämnt, av de betydelser som samlas på en plats och den struktur genom vilken betydelserna samlas. *Kultur* är att tolka fenomen i omgivningen och representera dessa i en form som är konkret och går att flytta, det är detta människan utövar när hon skapar en plats. Dessa fenomen, eller betydelser, som finns i vår naturliga omgivning delas av Norberg-Schulz in i fem kategorier: *ting*, *kosmisk ordning*, *karaktär*, *ljus* och slutligen *tid*, det fenomen som påverkar alla de andra fyra. Det är dessa fenomen som människan måste interagera med när hon lever i världen, och således påverkar de alla de platser hon skapar (Norberg-Schulz 1980). Med denna utgångspunkt bör dessa fem kategorier vara användbara som ytterligare ett analysverktyg när man söker *genius loci* på en specifik plats.

I del ett i denna uppsats nämndes tre faktorer som enligt Norberg-Schulz (1980) påverkar identiteten, och därmed *genius*, på den av människan skapade platsen: lokaliseringen, den generella rumsliga sammansättningen och det karaktäristiska arkitektoniska uttrycket. Även denna uppdelning av *genius loci* i mindre delar handlar förstås om att förstå strukturen och den samlade betydelsen på en plats. Norberg-Schulz skiljer på den rurala och den urbana miljön: medan *dialektal arkitektur* såsom mindre byar och enskilda gårdar medvetandegör den direkta betydelsen av den lokala jorden och himlen, samlar den urbana arkitekturen mer generella värden. I staden möts främmande betydelser med den lokala *genius* och skapar ett komplext system av mening (1980).

I staden menar Norberg-Schulz (1980, s. 176-177) att det är byggnadernas sätt att stå, resa sig och öppnas som har störst betydelse för den övergripande karaktären. "The urban paths and squares are constituted by buildings which embody the meanings gathered by the city" (Norberg-Schulz 1980, s. 176-177). Författaren talar om byggnader som står i, på eller över marken och som är öppna, stängda eller neutralt relaterade till himlen i det sätt de reser sig. Han diskuterar även hur dörrar och fönster påverkar stadens karaktär (1980, s. 179). Här är det tydligt att det är en arkitekt som talar, men grundtankarna om hur den rumsliga organisationen och det arkitektoniska uttrycket påverkar intrycket av en plats är inte svåra att överföra till landskapsarkitektens kontext. Norberg-Schulz (1992) menar att platskvalitet uppstår när den rumsliga organisationen och den byggda formen båda är "passande" och tillsammans fastställer den regionala egenarten.

En plats avgränsning beror på dess rumsliga ordning. Antingen består avgränsningen av en fysisk *gräns* (t.ex. en mur eller ett vattendrag), eller också är platsens element samlade i en *klunga* eller på en *rad* och kontrasterar på det sättet mot omgivningen (Norberg-Schulz 1980; 1992). Detta perspektiv på stadsplanering är lika väsentligt för landskapsarkitekten som för arkitekten, likaså de studier av det byggdas *form*, *färg* och *materialverkan* som Norberg-Schulz beskriver (1980; 1992) och som är applicerbara även på andra ting än hus.

Landskapsarkitektens sökande efter genius loci

Vi talar ofta inom arkitektur och landskapsarkitektur om liv och sinnlighet men sällan om hur vi skapar det. Ofta uppfyller vi tydliga krav på konstruktion och funktion, egenskaper som är mätbara. Men de egenskaper som påverkar våra sinnen, till exempel dofter och ljud som är omätbara egenskaper, är svåra att precisera.

(Gustavsson 2009, s. 9)

Hur bär sig dagens yrkesverksamma landskapsarkitekter egentligen åt i sökandet efter genius loci? Varken Camilla Andersson (muntligen, 2011-04-18) eller Anders Kling och Helena Glanz (muntligen, 2011-04-19) har använt sig av några metodiska analyser med det uttalade syftet att finna just genius loci i sina processer med Kungsparken respektive Stortorget i Malmö. Andersson uttrycker dock att Kungsparkens själ är något de absolut försökt att få fatt på:

Vi var mycket i parken och försökte förstå vad den ville säga, på något sätt. Det var för mig en process, att skala av fjäll efter fjäll från sina egna ögon tills man började se det som var grunddragen och började förstå.

(Andersson, Camilla, muntligen 2011-04-18)

Andersson berättar vidare att arbetsgruppen tidigt bestämde sig för att förhålla sig till parkens historia genom att försöka styra dess utformning närmare ursprunget. Hon motiverar detta med att Kungsparken är en viktig del av Malmös parkhistoria, med tre stadsparker från olika tider bevarade, och samtidigt representerar ett samhällsbyggande som var typiskt för resten av landet vid tiden för dess grundande.

*Figur 2. Lugna, enskilda aktiviteter vid fontänen i Kungsparken.
(Foto: Amanda Blick 2011-05-09)*

Hur gick de då tillväga för att förstå vad parken hade att säga? Studierna på plats var inte mer systematiska än att Camilla Andersson och hennes kollegor spenderade mycket tid där, promenerade och inventerade parkens skick. Genom att jämföra sina egna observationer med historiska dokument, samt med en dokumentation om parkens historia som gjorts på SLU Alnarp, upptäckte de att det inte var parkens stora drag som förändrats utan snarare specifika delar. Detaljer, även om de inte alltid var små, som t.ex. i fallet med det staket som omgav parken och inte stämde överens med dess övriga form (Andersson, Camilla, muntligen, 2011-04-18).

Arbetet fortsatte sedan med att identifiera de platser som förändrats mest och där man ville hitta tillbaka till ursprungsformen. ”Mycket har handlat om att skala av en del skräp som liksom dolt ursprungstanken”, berättar Camilla Andersson (muntligen, 2011-04-18). Ett exempel på en sådan plats är den fontän (figur 2) från vilken flera siktlinjer har sin utgångspunkt, vilket enligt Andersson tydligt syns i historiskt kartmaterial. Dessa siktlinjer har nu återigen förstärkts genom upprustning av platserna vid linjernas mål. Fontänen beskrivs av landskapsarkitekten som ”parkens hjärta” och en plats där *genius loci* är extra stark (Andersson, Camilla, muntligen, 2011-04-18).

Anders Kling och Helena Glantz känner inte till några analysmetoder för att hitta *genius loci* på en plats, men kan ändå beskriva hur de tolkar Stortorget *genius* och hur arbetet som lett fram till denna tolkning sett ut. Precis som Andersson i Kungsparken har Kling, Glantz och deras kollegor tillbringat mycket tid på torget och där studerat bland annat hur folk rör sig över det (se figur 3). Med tanke på historiens roll för känslan av en plats har de även studerat lämningar på torget och kulturlagrens djup under dagens marknivå samt historiska kartor. Torgets läge och koppling i förhållande till staden idag har också analyserats, samt dess sociala roll genom bland annat intervjumaterial från Malmö Stad (Kling och Glantz, muntligen, 2011-04-19).

Särskilt rörelsemönstren på platsen har påverkat tävlingsförslaget, berättar Kling och Glantz (muntligen, 2011-04-19). I analyserna dök ett antal linjer upp som hade sin utgångspunkt i dagens siktlinjer och rörelsemönster samt historiskt viktiga riktningar. Då det mönster som uppstod ur dessa linjer dels var en spännande form och dels var intressant både ur historiskt och funktionellt perspektiv fick det efter viss renodling ta fysisk form i förslaget som metallband i marken (*Passepartout Stortorget i Malmö projekttävling* [online], 2011-05-04).

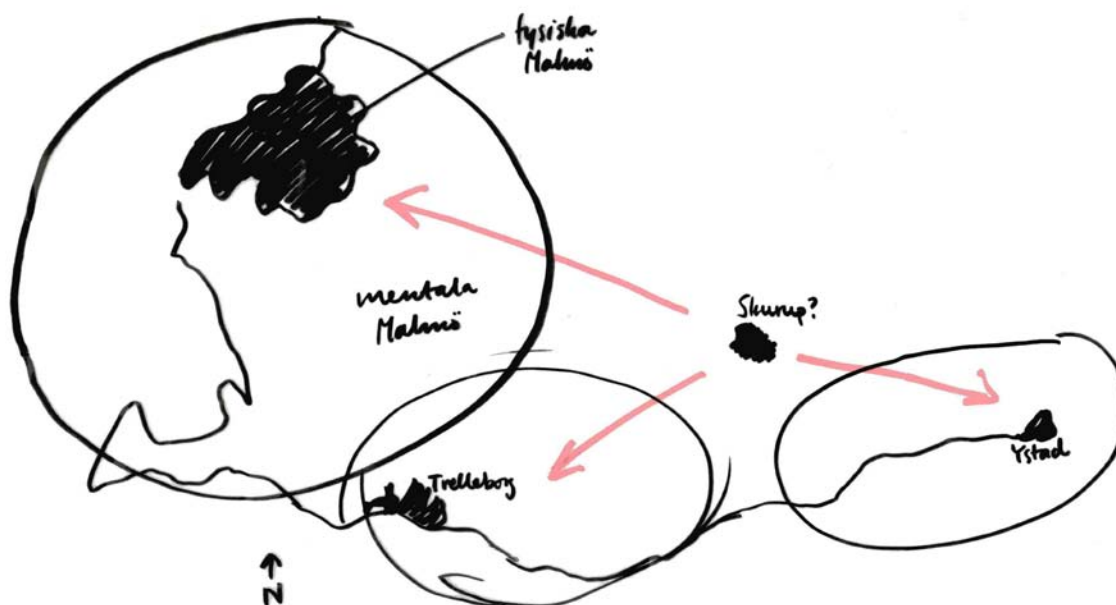
*Figur 3.
Rörelsemönster och
rymd på Stortorget.
(Foto: Amanda
Blick 2011-05-09)*

Genius Skurup

Projektkurs 3 på landskapsarkitektprogrammet på SLU Alnarp heter "Stora landskap" och våren 2011 handlade den om Skurups kommun, belägen mitt emellan Malmöregionen och Österlen i södra Skåne. Jag och mina klasskamrater arbetade med denna plats i tio veckors tid, då vi hittade egna frågor och svar tillsammans i grupper om cirka fem personer. Min ingång till ämnet för den här kandidatuppsatsen var känslan av att ha arbetat med just genius loci under dessa tio veckor, och jag kommer här att redogöra för hur den processen såg ut i stora drag. Berättelsen får tjäna som exempel på hur processen för en landskapsarkitekt kan se ut och blir även utgångspunkt för en diskussion om hur vi hade kunnat arbeta mer medvetet för att hitta genius loci.

Precis som i de tidigare projektkurser jag läst vid SLU Alnarp började även denna designprocess väldigt förutsättningslöst. Vi fick inga klara frågeställningar att lösa från början utan fick starta med att själva skapa oss en bild av vad vi tyckte var intressant i Skurup. Kursen var upplagd så att varje vecka hade ett särskilt tema för att guida oss åt rätt håll i processen, och de första två veckorna hette "Leta" respektive "Hitta". Att leta innebar i det här fallet att vi skapade oss ett första intryck, och eftersom platsen var relativt obekant för oss allihop var intrycken många. En bussresa genom kommunen samt berättelser från verksamma kommunpolitiker blev vårt första möte med landskapet och samhället Skurup, och vi hjälptes också åt i gruppen att ta oss igenom kommunens översiktsplan och hemsida för att förstå vad som hände i regionen för tillfället.

Det vi lärde oss under dessa första dagar var att Skurup hade en ganska svag identitet; dels var platsen relativt okänd för oss jämfört med andra platser i Skåne och dels var det något som kommunen själva erkände. En av kommunens främsta kvaliteter verkade däremot vara det korta avståndet till Malmö och Öresundsregionen (se figur 4) i och med pågatågslinjen genom de två största tätorterna Skurup och Rydsgård. Det som vid det här laget framstod som "typiskt Skurup" i våra ögon (förutom närheten till andra orter) var anknytningarna till två historiska personligheter, varav en fiktiv. Den ena var Selma Lagerlöfs Nils Holgersson, som enligt berättelsen föddes på bygden (Skurups kommun: Turism [online], 2011-05-11), och den andra var friherre Rutger Macklean som tog initiativ till enskiftesreformen år 1783 med start på Svaneholms slott (Rutger Macklean, Svaneholms Slott [online], 2011-05-11).

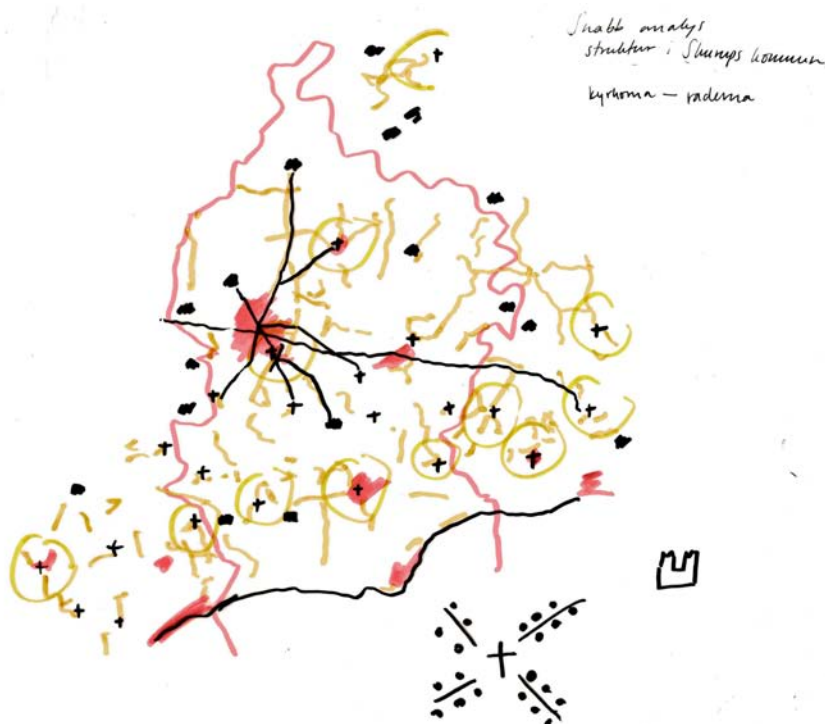

Figur 4. Analysskiss, Skurup i Skåne. (Illustration: Amanda Blick 2011)

Både Nils Holgersson och Macklean gav intryck av att vara viktiga symboler för Skurup, men vad var platsen mer än bara en nära pendlingskommun där lite såg ut att ha hänt sedan slutet av 1700-talet? Den första inspirerande upptäckten vi gjorde var det variationsrika landskapet med kustremsan i söder och Romeleåsen i norr, och däremellan stora arealer av högklassig åkermark. Detta var något vi kunde se med blotta ögat både genom att färdas genom kommunen och genom att studera kartmaterial, och det var något som väckte vår nyfikenhet när det var dags att börja *hitta*. Om *leta* hade varit att inventera och samla intryck, så var det veckan efter som analysfasen började.

Det vi försökte hitta var aldrig uttalat Skurups själ, utan snarare i den här fasen ett problem att lösa samt potential som kunde leda fram till en förbättring. Eftersom vi var fem personer som arbetade ihop var det viktigt att hela tiden kommunicera med varandra, inte minst kring vad vi sökte. Jag minns att den fråga som var starkast hos mig i det här skedet och därför fick präntas ner på en lapp och hängas på anslagstavlan i studion var: "vad är problemet?". Jag upplevde det som frustrerande att inte ha ett tydligt uppdrag, det kändes orealistiskt. Men kanske gjorde det jakten på Skurups själ ännu mer angelägen? Det största problemet vi fann denna vecka var en ohållbar strategi hos kommunen, som bestod i att expandera bebyggelsen ut på den ekonomiskt värdefulla åkermarken i form av fristående villor med stora tomter. Vi skissade på olika alternativ med premissen att Skurups invånarantal skulle öka en del i framtiden, men vi upplevde inte att vi kom framåt. Vi hade dock slagit in på ett spår som vi sedan skulle följa: Hur kan man bo i Skurup i framtiden?

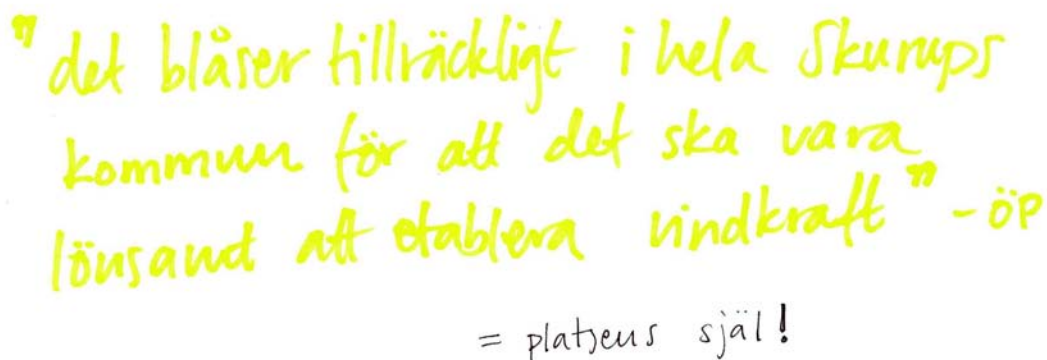
Det var först under den tredje veckan, "Utveckla", som vi kände att något började lossna. Vi fortsatte då att fundera på hur landskapet i Skurup kunde nyttjas på bästa sätt, särskilt ur ett boendeperspektiv, och vi började skissa väldigt mycket på varsitt håll för att med jämna mellanrum återsamlas och diskutera det vi kommit fram till. Detta skissande skiljde sig från de tidigare veckornas informationsjakt, nu började vi bearbeta våra intryck och sätta dem i samband med varandra. På kartunderlag hämtat ur GIS som visade topografi, bebyggelse och vägar började vi med pennan som hjälp hitta samband mellan vägarna och landskapet, mellan identitetskrisen och rörelseriktningarna och inte minst mellan landskap, bebyggelse och rörelsemönster. Vi hade hittat tydliga bebyggelsestrukturer (se figur 5) längs med de många vägarna genom landskapet, och såg också tydliga kopplingar mellan byar, kyrkor och gods. Vi förstod att dessa upptäckter måste vara viktiga, men vi förstod inte riktigt varför.

Figur 5. Analysskiss, bebyggelsestrukturer i Skurup. (Illustration: Amanda Blick 2011)

Denna tredje veckas arbete ledde till slut fram till tre så kallade scenarion för framtidens Skurup, där vi hade plockat upp de största kvaliteter och potentialer vi kunnat hitta och översatt dem till tre idéer som i våra ögon var ganska galna. Framför allt två av dem kändes på ett sätt orealistiska men också extra intressanta, och det var också dem vi valde att utveckla vidare. Det ena kallade vi "produktionen", då fokus låg på vad Sverige kunde vinna ur Skurup. Där var kustremsan ett område för turism medan åkerlandskapet bredde ut sig ytterligare nästan helt på bekostnad av all bebyggelse (bo kunde man göra på sämre jord i någon annan kommun), och åsen kläddes helt med vindkraftverk. Det andra scenariot kallades "godsen" och innebar att alla gamla gods och slott renoverades för att rymma lägenheter. Vi hade nämligen genom våra skisser hittat ett samband mellan den lilla andelen rekreationsmark i form av skog och sjö i kommunen och dessa gamla gods. Genom att flytta människorna ut till godsen kunde de få närmare till naturen utan att man behövde bygga nytt.

Dessa idéer hade kommit till oss när vi intuitivt suttit och skissat och lekt med tankar, naturligtvis med utgångspunkt i det vi genom inventering och analys lärt oss om vår plats. När den fjärde veckan, "Pröva", inleddes hade idéerna mognat på oss lite grann, och vi valde med stöd av handledare att gå vidare med vindkraften och godsen trots att de från början kändes lite för spektakulära. När vi började forska vidare i dessa ämnen fick vi vatten på vår kvarn, då vi upptäckte dels att Skurup lämpade sig förträffligt för vindkraft trots att knappt någon byggt än och dels att godsen faktiskt en gång i tiden rymt massor med folk men nu i många fall stod ödsliga och tomma i väntan på bättre tider. Nu började historien bli intressant på riktigt, och nu dök tanken på genius loci upp i mitt huvud. På ännu en lapp skrev jag: "platsens själ!", efter att ha läst i översiktsplanen om den outnyttjade potentialen i de starka vindarna på den skånska slätten (figur 6, nedan).

"det blåser tillräckligt i hela Skurups kommun för att det ska vara lönsamt att etablera vindkraft" - öp
= platsens själ!

Figur 6. Anteckning om Skurups själ. (Illustration: Amanda Blick 2011)

Vårt fortsatta arbete bestod av att förfina dessa två idéer, och framför allt att komma fram till konkreta förslag på olika skalnivåer. De flesta andra grupper hade hållit sig till en lite mer sammanhängande idé, men vi ville inte släppa någon av våra två då vi tyckte att de båda "blåste liv" i ett landskap som idag stod för stilla. För att ge vindkraftssatsningen en konkret form studerade vi mycket fakta om hur verken skulle placeras för att vara som mest effektiva, men vi skissade också mycket med topografin som underlag för att hitta en form som kunde bidra med mer än bara ekonomiska vinster. Vi var inspirerade av land art-rörelsen och testade olika mönster, men vi hade hittat ett intressant historiskt rörelsemönster från söder till norr som vi var mest lockade att utveckla. Precis som i exemplet med Stortorget ovan så bestämde vi oss för att synliggöra denna historiska riktning genom det varierade landskapet, en bortglömd kvalitet som vi såg det. Genom att förlägga ett band av vindkraftverk längs med denna riktning tyckte vi att vi kunde förstärka Skurups identitet.

Idén om att befolka godsen utvecklades genom att väga olika faktorer mot varandra till att gälla fyra befintliga gods som alla låg i närhet till kollektivtrafik och rekreation samt kunde byggas ut utan att ta den bästa åkerjorden i anspråk. Vi valde sedan att pröva vår idé på Svaneholms slott, där vi bestämde oss för att ytterligare bebyggelse var motiverad utöver upprustning av de befintliga byggnaderna. Att hitta fram till en bebyggelsestruktur som fungerade tog tid och var svårt. Genom studier av gammalt kartmaterial hittade vi en stor ladugårdsbyggnad som försvunnit och som vi föreslog att återuppbygga, och vår första idé var att bygga flera liknande byggnader runt Svaneholmssjön där slottet ligger. Vi fick dock mycket kritik för detta och förstod även själva lite senare att det absolut inte passade på platsen, varpå vi började skissa på alternativ.

Allt detta skissande skedde i plan, men när vi började närma oss början på en lösning testade vi även denna i en modell (se figur 7). Det var till stor hjälp för att "känna" på de rum som bildades på platsen, och ännu tryggare kände vi oss när vi hade besökt Svaneholm igen, för första gången sedan vecka "Leta". Vi hade dock svårt att sätta ord på varför vissa strukturer fungerade bättre än andra. Våra handledare talade om att fånga upp den hierarki som historiskt funnits mellan slottsbyggnaden och övriga byggnader, men vi tyckte in i det sista att det var svårt att förstå exakt vad det var vi skulle leta efter i platsens historia och befintliga struktur. Vårt slutgiltiga förslag var en struktur som "kändes bra" för alla i gruppen, där vi inspirerats av de radbyar som finns på många andra håll i kommunen och låtit små hus längs vägen gradvis övergå till större flerfamiljshus närmare de befintliga, stora ladugårdsbyggnaderna. Den återuppbyggda ladugården låg framför slottet och säkerställde på så vis ett respektavstånd till detta, samtidigt som en offentlig plats bildades innanför huskropparna.

*Figur 7. Modell över Svaneholms nya bebyggelse.
(Foto: Amanda Blick 2011-02-16)*

Sammanfattningsvis skedde vårt sökande efter både problem och lösningar mycket på känsla och intuition. Till skillnad från när vi ett par år tidigare genomfört vår första projektkurs på Alnarp hade vi verktyg och begrepp med oss i bakhuvudet, men vi kände oss inte helt bekväma med alla dessa ännu. Jag personligen fick anledning att reflektera över vad *struktur* egentligen betyder och varför historien alltid är så himla viktig, till exempel. Även om vi stött på konkreta analysmetoder tidigare under utbildningen använde vi oss aldrig av någon specifik sådan. En handledare pratade exempelvis om att göra en Lynch-analys för att få hjälp med vindkraftverkens placering i landskapet, men vi förstod aldrig riktigt varför vi skulle göra det.

Vi var väldigt fokuserade på våra idéer och koncept och hade störst problem när dessa skulle konkretiseras i gestaltungsförslag, inte minst i den lilla skalan på Svaneholm. Våra idéer var i hög grad inspirerade av våra intryck av landskapet och samhället Skurup, men jag tror att mer systematiska och medvetna analyser hade kunnat ge mer välförankrade gestaltungsförslag. När det gällde vindkraften var vi medvetna om att vi inte hade tillräckligt med tid och kompetens för att bestämma exakt var varje verk skulle stå då det skulle kräva undersökningar i skala 1:1 på ett väldigt stort område, men Svaneholm hade kanske haft mer att berätta om vi hade ställt rätt frågor.

Sammanfattande reflektion

Christian Norberg-Schulz berättar från arkitektens perspektiv om hur man kan arbeta med *genius loci*, men talar i termer som är i allra högsta grad överförbara till landskapsarkitektens praktik. Det som bör förstås på en plats där människor vistas, för att den ska kunna utvecklas med kvalitet, är platsens rumsliga organisation och byggda form – det vill säga den struktur som samlar betydelser för människan (Norberg-Schulz 1980; 1992). Denna organisation och form kan bestå av byggnader, vilket inte innebär att den blir irrelevant för landskapsarkitekten, men den kan förstås också bestå av växande material eller andra fasta former än hus. Inte minst betonar Norberg-Schulz (1980) det naturliga landskapets betydelse för *genius loci*, och föreslår en rad begrepp som kan användas som frågor i en analys av både ett naturligt landskap och ett byggt, såsom en stad.

Norberg-Schulz talar om att analysera marken genom att studera knutpunkter, riktningar och områden men även textur, färg och vegetation. I staden är det textur, färg och material han talar om, men landskapsarkitekten vet att vegetationen finns också där och bidrar till platsens intryck vid sidan av andra material som landskapsarkitekten arbetar med. Markens egenskaper har gett oss ord som beskriver olika platser karaktär, som även de kan vara viktiga analysredskap. När också himlen analyseras uppstår de olika typer av landskap eller arkitekturstilar som Norberg-Schulz kallar romantiska, kosmiska respektive klassiska, beskrivningar som går att applicera på platser i olika skalor. I det vanligare, komplexa, landskapet handlar det snarare om att identifiera de olika beståndsdelarna för att förstå platsens *genius* (Norberg-Schulz 1980).

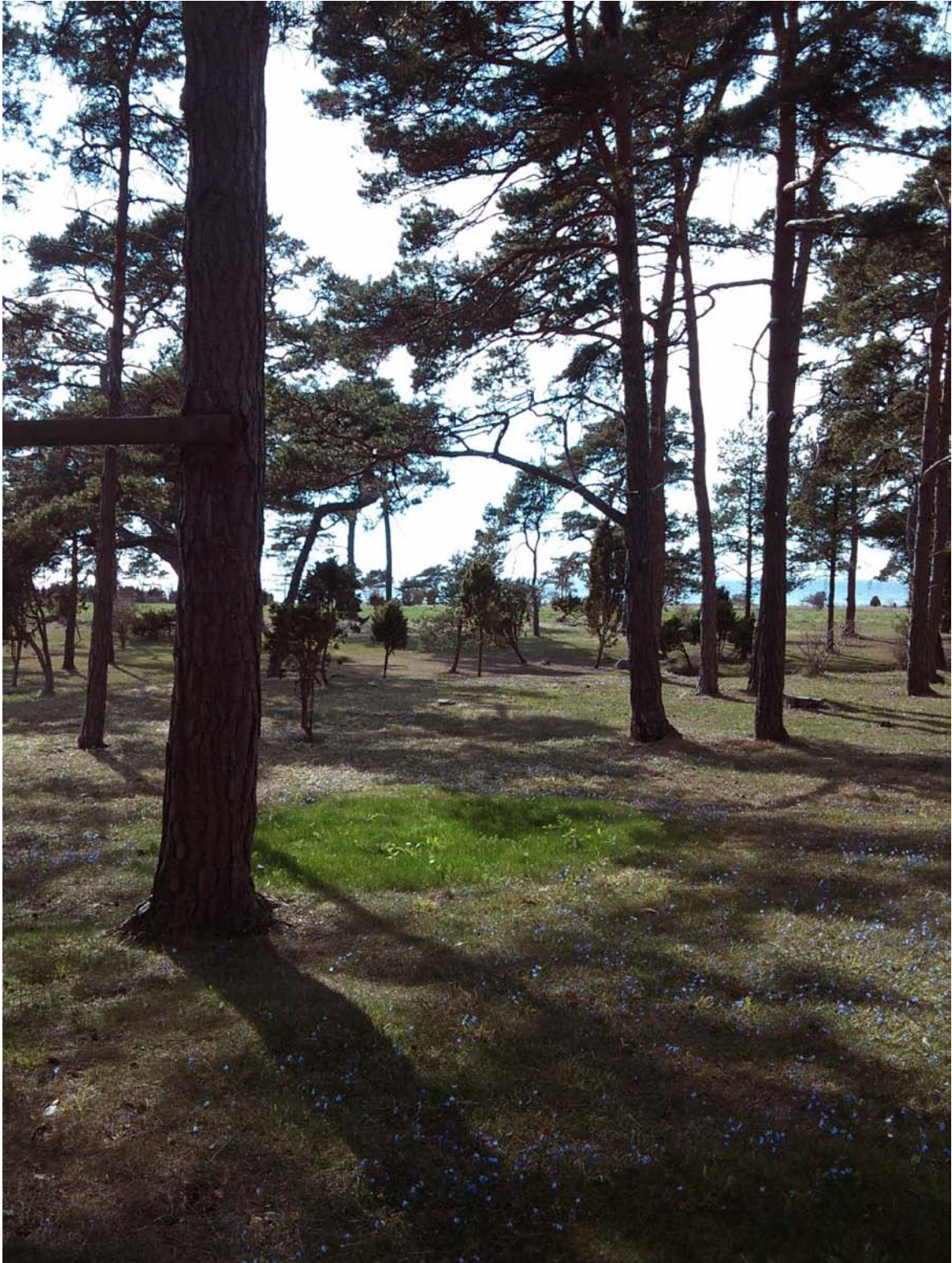
Den av människan skapade platsens *genius* består av dess tolkning av den naturliga platsen som fanns där först. I vilket landskap platsen ligger, hur den är anpassad till detta landskap och slutligen hur det lokala landskapet och den generella omvärlden är tolkad genom arkitektoniska detaljer är avgörande. Dessa är frågor som kan ställas till vilken plats som helst och svaret berättar om ett *genius* som enligt Norberg-Schulz (1980; 1992) alltid finns där, mer eller mindre starkt närvarande. I analysen av den skapade platsens sammansättning och detaljer föreslår författaren (1980) handgripliga verktyg för analys av byggnader, som kan inspirera även landskapsarkitekten.

Så kan man arbeta enligt Norberg-Schulz, men hur arbetar vi landskapsarkitekter idag? I de tre exempel som tagits upp i detta kapitel ser det ut som att *genius loci* påverkar vårt arbete i hög grad, men utan att vi medvetet söker det. *Genius loci* framstår som en känsla

eller ett intryck som landskapsarkitekten "tar in", framför allt genom att vistas på en viss plats. Men när jag frågar Camilla Andersson (muntligen, 2011-04-18), Anders Kling och Helena Glantz (muntligen, 2011-04-19) om hur de skulle beskriva sina respektive platsers genius och hur de kommit fram till denna beskrivning visar det sig att det ändå ligger relativt metodiska analyser bakom. Historien och dess spår i dagens plats har studerats i båda fallen, liksom dagens användning av platserna. Andersson nämner siktlinjer från en fontän som enligt henne bär på Kungsparkens "själ", och även Kling och Glantz berättar om rörelse- och siktlinjer som fått stor betydelse för gestaltungsförslaget. Dessa linjer är typiska "riktningar" som Norberg-Schulz (1992) tar upp med inspiration från Kevin Lynch, och menar att de är en av flera nycklar till att förstå just genius loci.

Vi talar sällan om att det är genius loci vi söker, snarare är det kanske ingångar och inspiration vi börjar med att leta efter genom att analysera en plats. Frågan är om det inte egentligen är samma sak – varför skulle vi annars alls söka vår inspiration på platsen i fråga, om inte för att vi respekterar genius loci? I fallet med Skurup så kan jag efter att ha läst Norberg-Schulz konstatera att det var just genius loci vi fann och inspirerades av. Hade vi vetat att det var det vi letade efter så hade vi kanske kunnat tala om det också med varandra, och på det sättet kommit ännu närmare genius Skurup. Vi hade kunnat ställa Norberg-Schulz frågor till Skurups naturliga och byggda landskap, och på så vis fått hjälp både med Svaneholm och med vindkraften.

Avslutning

Figur 8. Genius loci på Gotland. (Foto: Amanda Blick 2011)

Diskussion

Jag började detta arbete med en tes om att landskapsarkitekten intuitivt förstår vad *genius loci* är för något men skulle ha nytta av att kunna konkretisera det i sin praktik. Jag hade inte trott att jag skulle finna något entydigt svar på mina frågeställningar, utan fann som förväntat några möjliga svar. Jag fann även att min tes stämde såtillvida att jag själv efter att ha lärt mig om begreppet anser att jag kommer att ha stor nytta av mina nya kunskaper i min praktik. Dock har det visat sig att även om vi landskapsarkitekter förstår *genius loci* just intuitivt, så förstår vi det lite olika. Det är ett begrepp som går att vända ut och in på, ur många olika perspektiv.

Hur kan då landskapsarkitekten tolka *genius loci*? Vi har genom denna uppsats sett att många är överens om att *genius loci* finns och att landskapsarkitekter har ett ansvar att ta hänsyn till det i sin praktik. Som i all konst och kultur vill landskapsarkitekten generellt *uttrycka* något med det hon skapar, och idag ser vi en tydlig trend där inspirationen hämtas på den faktiska platsen. Norberg-Schulz (1980) talar om att förmedla *mening*, och Wingren (2009) och Treib (2002) instämmer i att det är vad *genius loci* handlar om. När Norberg-Schulz djupdyker i ämnet ser vi att denna mening handlar om relationen mellan människan och hennes omvärld. Camilla Andersson (muntligen 2011-04-18), som arbetat med Kungsparken i Malmö, beskriver *genius loci* som kärnan i vår uppgift och det vi alltid söker och försöker gestalta. Norberg-Schulz lär inte protestera mot den tolkningen.

Genius loci är inte en teori eller en metod som lärs ut på landskapsarkitektutbildningen, eller som det skrivs särskilt mycket om. I mina intervjuer har det blivit tydligt att begreppet är svårfångat men dock ständigt närvarande, och studier av exempelvis det vinnande tävlingsförslaget för Stortorget avslöjar att det ständigt finns en mystisk figur med i spelet:

Vi vill att kontrasten ska kännas omedelbart när man beträder Stortorget – stenhällarna andas monumentalitet, det är en *plats* man har kommit till!

(Passepartout Stortorget i Malmö projekttävling [online], 2011-05-04)

Alla kanter till plåtarna är informella sittplatser, ett sätt att maximera sittandet utan att möblera ihjäl torget.

(Passepartout Stortorget i Malmö projekttävling [online], 2011-05-04)

Stenhällar som andas, ett torg som inte får möbleras ihjäl. Vem är det man talar om här, om inte platsens *genius*? Det är dock inte konstigt om man vill ifrågasätta ett sådant märkligt fenomen, sprunget ur den gamla tanken om skyddsanden. Marc Treib (2002) beskriver *genius loci* som en sorts trend eller skola, en av flera olika metoder för att uttrycka mening inom landskapsarkitekturen. Treibs invändning handlar framför allt om huruvida det verkligen är så viktigt att *berätta* något med landskapsarkitekturen, särskilt med tanke på att berättelsen kanske inte alltid når mottagaren så som det var tänkt. Författaren belyser en synvinkel som jag inte har haft tid att fördjupa mig i denna gång, men som absolut är relevant i sammanhanget: vad händer när befolkningen blir alltmer heterogen? Hur identifierar man sig med exempelvis det sydsvenska landskapet och dess bosättningar om man är född i det ”kosmiska landskapet” (Norberg-Schulz 1980) i Mellanöstern?

Norberg-Schulz menar att platsanalysens mål är att fånga platsens identitet, *genius loci*, för att kunna tolka denna och på så viss förändra platsen på ett sätt som stärker snarare än försvagar identiteten.

Alla verkliga platser har identitet, ja de måste ha identitet om de ska kunna tillfredsställa människornas behov av orientering, identifikation och minne eller med ett ord deras behov av att bo.

(Norberg-Schulz 1992)

Treib (2002) menar att genius är svår att hitta och därför också svår att förmedla i dagens av människan hårt påverkade miljöer, medan Norberg-Schulz förmodligen hade svarat att den är svag men bör förstärkas. Det är en komplex fråga, men om man väljer att se genius loci som en plats unika kvaliteter tror jag att den kan vara en stor inspirationskälla. Norberg-Schulz (1980) uppmanar oss att tolka platsens identitet på nya sätt, och det var det jag upplevde att vi gjorde i vårt arbete med Skurup och det är också vad jag uppfattar att landskapsarkitekterna som arbetat med Kungsparken och Stortorget har gjort. Norberg-Schulz (1980, s. 182) använder begreppet "levande historia", och sätter därmed fingret på varför historien spelar en viktig roll i arbetet med en plats. Landskapsarkitekterna som intervjuats för denna uppsats har studerat platsernas historia och hur den syns idag och låtit sig inspireras av det historiska arvet när de tillfört sitt eget lager, för att vi människor behöver *känna igen oss* på en plats.

Dock behöver inte genius loci vara det enda som styr analysen och gestaltningen av en plats. Andra faktorer som också är platsspecifika har ofta stor betydelse för oss landskapsarkitekter idag, exempelvis nya behov av grönska, säkerhet eller tillgänglighet. Men kanske kan dessa behov ses som den nya tidens krav som enligt Norberg-Schulz (1980) måste tillgodoses i samarbete med genius loci för att platsen ska tala till dess brukare? Norberg-Schulz (1980; 1992) menar att det är av högsta vikt att den boende människan kan identifiera sig med sin omgivning, och även Kling och Glantz (muntligen 2011-04-19) uttrycker att människans behov av kontinuitet är ett starkt motiv i deras arbete med Stortorget. Jag finner denna åsikt väldigt intressant men vet för lite om de psykologiska aspekterna av landskapsarkitekturen för att kunna uttala mig om detta. Dock har jag länge fascinerats av känslan av att "komma hem", och sätter den gärna i samband med genius loci rent intuitivt.

Medvetenheten om vad Norberg-Schulz egentligen menade med genius loci tycks vara begränsad inom landskapsarkitektkåren. Symptomatiskt är att hans bok aldrig nämnts under min egen utbildning på SLU Alnarp. Hur det har blivit så är en annan fråga som vore intressant att undersöka. För mig står det efter arbetet med denna uppsats klart att vi kan ha nytta av att se på begreppet som en konkret utgångspunkt för våra analyser. Norberg-Schulz fenomenologi (1980) sätter nämligen ord på de fenomen i vår omvärld som vi anar är av stor betydelse i vårt arbete, men som annars är svåra att beskriva. Han förklarar (1980; 1992) vad struktur innebär och ger oss verktyg för att undersöka denna hos antingen det naturliga eller det byggda landskapet, och belyser inte minst sambandet mellan dessa landskap. När han beskriver strukturen som ett sätt att samla mening och ger oss ytterligare verktyg för att förstå meningarna i vår omgivning ger han oss frågor att ställa till våra platser: varför ligger den här platsen där den ligger? Vilka naturkrafter påverkar stämningen här? Hur är den här platsen avgränsad? Varför? Och så vidare. De svar vi hittar hjälper oss att skapa platser med ett starkt genius loci, alltså platser där vi identifierar oss och orienterar oss lätt och kan känna oss trygga (Norberg-Schulz 1980).

Dessa frågor går att ställa till en park likaväl som till ett torg, en stad eller ett landskap såsom en "skog" eller en "ås". Vi kan analysera en parks struktur genom att undersöka markens och himlens egenskaper och de innehållande elementens färg, form och materialverkan, eller ett torgs struktur genom att studera den omgivande arkitekturens karaktär och riktningarna som bildas mellan tingen på och kring torget. Genom våra gestaltningsförslag kan vi sedan antingen förstärka eller försvaga genius loci, men hur man gör det är ett annat kapitel.

Arkitektens uppgift är att hjälpa människan att bo, skriver Christian Norberg-Schulz (1980, s. 18). Hon kan göra *space* till *place* genom att synliggöra de meningar som finns närvarande i vår omgivning, och därmed hjälpa oss att identifiera oss och orientera oss i vår

omgivning. Det är därför vi måste förstå och söka *genius loci*. Verktygen finns, frågan som kvarstår är hur vi bäst förvaltar det vi hittar, i den värld där vi idag lever.

Slutreflektion

Jag upplever själv att jag har kunnat besvara mina frågeställningar, och även bevisa att min tes stämde. Dock är jag medveten om att de svar jag gett i denna uppsats är *möjliga* svar, som bygger på min subjektiva tolkning av andra arkitekters och landskapsarkitekters personliga tankar kring ett mycket abstrakt ämne. Platsen är ett kvalitativt fenomen, skriver Norberg Schulz (1980, s. 8), och det är även *genius loci* även om jag här försökt göra det så konkret som möjligt.

Jag startade detta arbete med mycket höga ambitioner och frågor som förmodligen hade räckt till ett examensarbete. Hade jag insett tidigare att tiden inte skulle räcka till så hade jag gärna fördjupat mig lite mer i de olika analysmetoder som används idag och som går att sätta i samband med Norberg-Schulz idéer, exempelvis Kevin Lynchs metod och Landscape Character Assessment. Istället började jag med att undersöka både hur man kan *hitta* och *förvalta* *genius loci*, och bildade mig en översiktlig bild över båda dessa problem för att sedan avgränsa mig genom att fördjupa mig så gott jag hann i enbart sökandet efter *genius loci*. Jag upplever att det finns mycket mer att undersöka även i den frågan.

Att läsa och lära om detta ämne har inneburit att min nyfikenhet har väckts inför många stora frågor inom landskapsarkitekturen. Vad är egentligen arkitektens uppgift, till exempel? Vad menar Norberg-Schulz när han talar om identifikation och alienation, och vad säger den psykologiska forskningen om detta? En annan dimension av begreppet *genius loci* som jag är personligen intresserad av är den andliga – hur kan idén om en skyddsande göra så stort avtryck på denna praktik som lärs ut på universitetet? Och är det på grund av denna aspekt som Norberg-Schulz idéer inte får ta större plats på utbildningen, eller vad beror detta på?

I mina samtal med praktiserande landskapsarkitekter tangerade vi också brukarmedverkan som metod att förstå en plats, även detta hade varit spännande att undersöka i relation till *genius loci*. Jag är väldigt nyfiken på diskussionen som Treib (2002) är inne på, hur mycket förstår egentligen brukaren av det vi arkitekter försöker säga? Och om vi bad brukarna beskriva en plats, skulle de då tala om sådant som Norberg-Schulz beskriver eller skulle vi upptäcka att det är helt andra aspekter som spelar roll? Personligen tror jag inte det, då Norberg-Schulz tar upp ytterst allmänmänskliga perspektiv, men det är inte en fråga som jag har kunnat utreda än. Jag tror också att jag kanske hade hittat fler källor som är kritiska mot Norberg-Schulz om jag hade haft lite mer tid, vilket kanske hade genererat andra svar på mina frågeställningar. Jag hade också gärna fördjupat mig i landskapsarkitekturens historia för att förstå dessa idéer i ett större sammanhang, men det får bli en annan uppsats.

För mig har detta arbete betytt oerhört mycket. Jag har fått djupdyka i ett av landskapsarkitekturens allra ”flummigaste” ämnen, som jag länge funderat över. Jag tycker mig ha nått en betydligt större förståelse för vad analysfasen faktiskt är till för, och ser med entusiasm fram emot att sätta tänderna i nästa designuppgift med detta nya perspektiv.

Referenser

Tryckta källor

Böcker:

Cave, Nick (2007). *Complete lyrics 1978-2007*. London: Penguin books

Gustafsson, Pär (2009). Gnistan. Design – site and concept, Design – Plats och idé. I: Dramatiska institutet *Genius Loci Landskap Spelplats Närvaro*. 9-11. Stockholm: Enheten för konstnärligt utvecklingsarbete, Dramatiska Institutet

Lynch, Kevin (1968[1960]). *The image of the city*. Cambridge [Mass.]: M.I.T. Press & Harvard Univ. Press

Norberg-Schulz, Christian (1980). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. London: Academy ed.

Olwig, Kenneth R. (2009). Genius Loci (Unbound): Landscape, Place and Theatre. I: Dramatiska institutet *Genius Loci Landskap Spelplats Närvaro*. 13-36. Stockholm: Enheten för konstnärligt utvecklingsarbete, Dramatiska Institutet

Pope, Alexander (1866) *The poetical works of Alexander Pope, volume II*. London: Bell and Daldy Fleet Street

Sjövall Oftedal, Julie (Red.) (2010?) *Man made environment – new nordic scopes*. Förlagsort okänd: Norsk Form

Treib, Marc (2002). Must landscapes mean? I: Swaffield, Simon (Red.) *Theory in landscape architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania

Tidskriftsartiklar:

Norberg Schulz, Christian (1992), Genius Loci, om platskvalitet. *Arkitektur*, nr. 2, sid. 34-37

Avhandlingar:

Wingren, Carola (2009). *En landskapsarkitekts konstnärliga praktik – kunskapsutveckling via en självbiografisk studie*. Doktorsavhandling. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet

Otryckta källor

Muntliga källor:

Andersson, Camilla. Landskapsarkitekt på Stadsmiljöavdelningen, Gatukontoret, Malmö Stad. Intervju i Kungsparken, Malmö 2011-04-18.

Glantz, Helena. Arkitekt på Urban Design, Stockholm. Intervju via e-mail, 2011-04-19.

Kling, Anders. Landskapsarkitekt på LAND Arkitektur AB, Stockholm. Intervju via e-mail, 2011-04-19.

Elektroniska källor

Uppslagsverk:

”Fenomen” (2011). Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <http://www.ne.se/fenomen> [2011-04-30]

”Genius” (2011). Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <http://www.ne.se/genius> [2011-05-04]

”Locus” (2011). Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <http://www.ne.se/locus> [2011-05-04]

”Natur” (2011). Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <http://www.ne.se/natur> [2011-05-16]

“Phenomenology” (2001). The American Heritage Dictionary of the English Language. Tillgänglig: <http://www.answers.com/topic/phenomenology> [2011-04-30]

”Place” (2011). Tyda.se. Tillgänglig: http://tyda.se/search?form=1&w=place&w_lang=&x=0&y=0 [2011-05-04]

”Space” (2011). Tyda.se. Tillgänglig: http://tyda.se/search?form=1&w=space&w_lang=&x=0&y=0 [2011-05-04]

Stevens Curl, James (2006). “Christian Norberg-Schulz”. A dictionary of architecture and landscape architecture. Tillgänglig: <http://www.answers.com/topic/christian-norberg-schulz-1> [2011-05-11]

Stevens Curl, James (2006). “Genius loci”. A dictionary of architecture and landscape architecture. Tillgänglig: <http://www.answers.com/topic/genius-loci> [2011-05-11]

Dokument:

Malmö stad, Gatukontoret, Stadsmiljöavdelningen (2006). Utvecklingsplan för Kungsparken. [online] Tillgänglig: <http://www.malmo.se/download/18.3101c0911206abdf073800047373/Kungsparken+utvecklingsplan+2006+web.pdf> [2011-05-04]

Urban Design (2009). Passepartout Stortorget i Malmö projekttävling. [online] Tillgänglig: http://www.urbandesign.se/mainsite/ud_imagelinks/malmo/malmo.pdf [2011-05-04]

Hemsidor:

Malmö stad, Kungsparken. [online] (Dokumentets datum okänt). Tillgänglig: <http://www.malmo.se/Medborgare/Idrott--fritid/Natur--friluftsliv/Parker/Parker-A-O/Kungsparken.html> [2011-05-12]

Malmö stad. Stortorget. [online] (Dokumentets datum okänt). Tillgänglig: <http://www.malmo.se/stortorget> [2011-05-12]

Skurups kommun. Turism. [online] (2011-04-06) Tillgänglig: <http://www.skurup.se/turism> [2011-05-11]

University of California, Berkeley. E. Marc Treib. [online] (Dokumentets datum okänt). Tillgänglig: <http://www.ced.berkeley.edu/ced/people/query.php?id=222&dept=all&title=all&first=E.&last=Treib&ced&berkeley> [2011-05-12]

Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening. Rutger Macklean. [online] (Dokumentets datum okänt). Tillgänglig: <http://www.svaneholms-slott.se/rutge2.htm> [2011-05-11]